

GEOGRAFSKI POGLED NA POLOŽAJ JUGOSLAVIJE V EVROPI

Mirko Pak

SPLOŠNI POLOŽAJ JUGOSLAVIJE V EVROPI

Hitre družbenogospodarske spremembe, katerih vrh bo kar srhljivo hitro se bližajoče leto zahodno-evropske integracije leta 1992, in katerim so se v zadnjih mesecih pridružile tudi hitre politične spremembe skupaj z že načetimi družbenoekonomskimi spremembami v vzhodnoevropskih državah, so postavile v ospredje tudi mesto Jugoslavije v teh procesih. Kljub geografski pripadnosti Evropi, se v zvezi s tem venomer govori o "vstopu Jugoslavije v Evropo" itd., pri čemer gre za kompleks vprašanj, zanimivih neposredno ali posredno tudi za geografski pogled ali analizo. Številni dejavniki od položaja do ekonomskega razvoja so namreč močno oprti na sestavo Jugoslavije kot take in njen geografski položaj v Evropi na sploh.

Kar dobra se mi zdi Rogičeva misel, da je Jugoslavija enkratni primer političnogeografske integracije pokrajinsko kontrastnih delov evropskega prostora (1). Jugoslavija je največja država jugovzhodne Evrope in Balkana in ima najdaljše ter najbolj raznolike meje v fizičnem in političnem pogledu ter kar 7 sosed. Danes nima niti ena evropska država tako raznovrstnih sosed. Na prehodu med Vzhodno in Zahodno Evropo, Evropo in Azijo, bolj odprto navzven kot notranje povezano, je bilo to območje od prazgodovinskih obdobjih prehodno za gibanje etničnih in političnih skupnosti iz Evrope v Azijo ali obratno. Tu so se stoletja srečevale in prepletale grška, bizantinska, turško-vzhodnjaška, romanska evropska in patriarhalna balkanska kultura; tu so se srečevale religije - pravoslavje in katolicizem, krščanstvo in islam (2, 79-95). To prehodnost je ugotavljal že Cvijić, ki je tudi geološko-geografsko posredništvo med Evropo-Azijo, Bližnjim vzhodom in Sredozemljem opredelil za ključno tranzitno območje, njen položaj pa "prehodni" (3). Stari Jugoslaviji je bila z versajsko mirovno pogodbo skupaj s še nekaterimi namenjena vloga "shatter belt"-a ali "cordon sanitaire"-a med dvema centroma moči, Srednjo Evropo in SSSR. Po drugi svetovni vojni je

Jugoslaviji ponovno pripadel specifični geopolitični položaj med dvema političnima grupacijama ob številnih drugih elementih, med katerimi strateško nadvse pomembno in vedno bolj obremenjeno Sredozemsko morje ni na zadnjem mestu.

Geografski položaj Jugoslavije je mnogo važnejši od njene velikosti in števila prebivalcev. To je dežela stikov makroobmočij: srednjega Sredozemlja, Alp, panonskega srednjega in pontijskega doljnega Podonavja ter rodopskega vzhodnomediterranskega prostora. Edino osrednji dinarski gorski prostor, ki predstavlja okostje, okoli katerega se nizajo druge velike geografske enote Jugoslavije, je močno ločen od sosednjih velikih geografskih enot Evrope (1). Glede na to se Jugoslavija označuje za alpsko, mediteransko, panonsko, podonavsko, balkansko in srednjeevropsko državo z vsemi antropogenimi posledicami. Pomen tega se v najnovejših družbenoekonomskih in prostorskih procesih integracije, evropeizacije in ekologizacije le še stopnjuje. Pri tem je umestno še posebej opozoriti na naš srednjeevropski položaj, ki je bil v posameznih obdobjih sicer nekoliko manj naglašen, v resnici pa je bil kljub prostorskemu širjenju neposrednega povezovanja in interesov vedno močno važen in primaren v političnem, gospodarskem, populacijskem in drugovrstnem povezovanju Jugoslavije z Evropo v celoti in še posebej z njenimi gospodarsko najbolj razvitimi in na sploh vitalnimi območji. Od tod pomembnost pojma Srednje Evrope, danes ponovno potencirane kot kulturni prostor, žal pa geopolitično ponovno s prevlado negativnega v primeru obeh Nemčij. Del Jugoslavije je bil v preteklosti član srednjeevropske skupnosti v Avstro-ogrijski monarhiji, drugi del pa v osmanskem cesarstvu.

Še do predkratkim zatečen položaj Jugoslavije v evropskih združenjih se vsled integracije 1992 hitro spreminja. Razen tega, da ima Jugoslavija z vsemi sosednjimi državami sporazume o gospodarskem, industrijskotehničnem, prometnem, turističnem, znanstvenem, kulturnoprosvetnem in še o drugih oblikah sodelovanja, ki se pač izvajajo glede na zain-

teresiranost in portrebe posameznih držav, ima Jugoslavija naslednje stike:

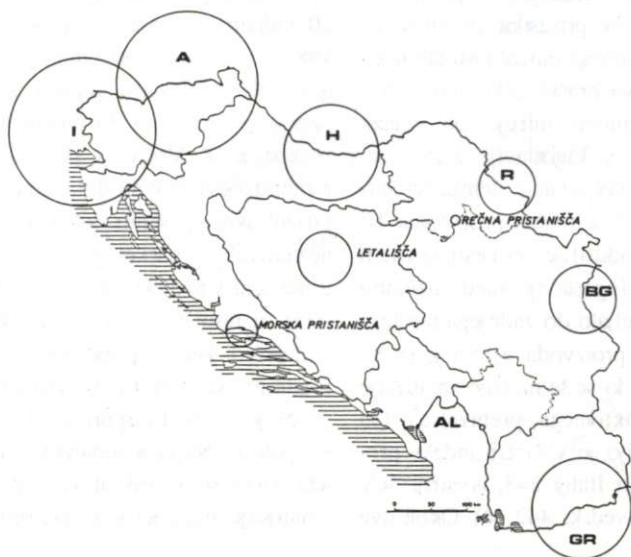
- v SEV (Svet za vzajemno gospodarsko pomoč) je Jugoslavija opazovalka. Kot prva nečlanica je leta 1964 sklenila sporazum o sodelovanju pri delu posameznih organov zveze.
- Temeljne odnose z EGS (Evropska gospodarska skupnost) je Jugoslavija vzpostavila leta 1976, živahna trgovinska menjava poteka od leta 1980 in 1987, ko je sklenila protokol o trgovinskem režimu ter finančnem in drugem gospodarskem sodelovanju.
- Leta 1983 je Jugoslavija podpisala deklaracijo o sodelovanju z EFTA (Evropsko združenje za prosto trgovino) na področju trgovine, industrije, turizma, transporta in izmenjave informacij.
- Tudi z OECD (Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj) ima Jugoslavija sporazum in redno sodeluje v njenih odborih.

PREKOMEJNI PROMETNI TOKOVI

Neposredna odprtost, oziroma povezanost Jugoslavije z ostalim evropskim prostorom se kaže v pretoku blaga, ljudi, informacij, znanja itd. Tudi v tem je Jugoslavija v Evropi specifična. Ima velik delež tranzitnega prometa blaga in ljudi preko kop-

nih meja, morja in Donave ter po zraku, ob tem pa še izredno neenakomerno porazdelitev prekomejnega prometa. Ob najštevilnejšem potniškem prometu leta 1978 je kar 57,9% potnikov potovalo čez mejne prehode z Italijo (29,8%) in Avstrijo (28,1%), čeprav je to po dolžini le 19,2% jugoslovanskih kopnih meja. S 13,6% je sledil promet preko mejnih prehodov z Grčijo, z Madžarsko 12,6% in le 6% z Bolgarijo. Na vseh teh mejnih prehodih je močno udeležen tudi tranzitni promet. Na mejah Italije in Avstrije gre kar okrog 75% tega prometa preko štiri mejnih prehodov, podobno je na mejnih prehodih z Madžarsko. Med mejnimi prehodi pa je leta 1982 prednjačil Šentilj s 15,3% prehodov, Kozina 6,6%, Gradina 6,4%, Ljubelj 6,1%, Fernetiči 5,0% itd. To jasno kaže na polarizacijo in koncentracijo prekomejnih tokov in smeri intenzivnega povezovanja z Evropo. Ko pa že govorimo o pretoku oseb je še nadvse pomembno številno jugoslovansko prebivalstvo, ki stalno živi ali začasno dela v drugih evropskih državah. Ti predstavljajo raznovrstno, med drugim tudi močno gospodarsko povezovanje, še posebej tisti v gospodarsko najbolj razvitih evropskih državah. Leta 1981 je bilo na začasnem delu v evropskih državah skupaj z družinskimi člani 875 000 prebivalcev Jugoslavije.

Prehod potnikov čez meje Jugoslavije leta 1978

GOSPODARSKO POVEZOVANJE JUGOSLAVIJE Z EVROPO

Gospodarska razvitost Jugoslavije, njeno mesto v Evropi in njeno povezovanje z gospodarstvom evropskih držav je vsekakor najbolj relevanten pokazatelj položaja naše države v evropskem prostoru in njenih možnostih enakopravnega vključevanja v Evropo 1992. Po družbenem proizvodu na prebivalca kot sintetskem pokazatelju je Jugoslavija z 2100 ameriškimi dolarji na prebivalca leta 1984 med zadnjimi v Evropi, kar se je doslej še nekoliko zmanjšalo. Toliko sta imeli tudi Madžarska in Poljska, sosednja Grčija pa 3800, Španija 4400, Avstrija 9100, medtem ko sta imeli Švedska 11800 in Švica 16300. Leta 1976 je Jugoslavija dosegla 31,5% avstrijskega, 19,3% švedskega, 18,9% švicarskega, 64,8% grškega, 73,7% madžarskega družbenega proizvoda na prebivalca. Leta 1984 pa je delež celo nazadoval na 23,3% v Avstriji, 17,9% na Švedskem, 13,0% v Švici, 47,7% v Španiji, 56,3% v Grčiji in le na Madžarskem je bil višji s 101%. To zaostajanje je posledica počasne rasti družbenega proizvoda, ki je z le 2,95% stopnjo rasti bil v obdobju 1971-84 celo nižji kot v vseh nesocialističnih državah v Evropi (4). Ob tem izkazuje Jugoslovanska industrijska proizvodnja, pa tudi proizvodnja večine industrijskih panog, kar podobne vrednosti kot razvite evropske države. Zaostaja pa močno v rasti družbenega proizvoda v terciarnem sektorju gospodarstva. Zaradi visokega naravnega prirastka prebivalstva (1988- 6,1%), to nadpovprečno narašča. Medtem ko v razvitih evropskih državah hraste delež terciarja v družbenem proizvodu mnogo hitreje od deleža sekundarnega sektorja, je v Jugoslaviji ta rast izenačena, posledica pa je zmanjševanje deleža terciarnega sektorja v skupnem družbenem proizvodu. To in razvijanje surovinske industrije ob ekstenzivnem izkoriščanju energije, je Jugoslavijo med razvitimi evropskimi državami pripeljalo do zadnjega mesta v porabi energije na enoto proizvoda. S tem je povezana nizka produktivnost, ki se še nadalje zmanjšuje (družbeni proizvod na aktivnega prebivalca). Ob indeksu 100 za Jugoslavijo je v Grčiji indeks produktivnosti 148, Španiji in Italiji 243, Avstriji 365, ZRN 382, Švici 414 in Švedski 442 (4). Okoli dve

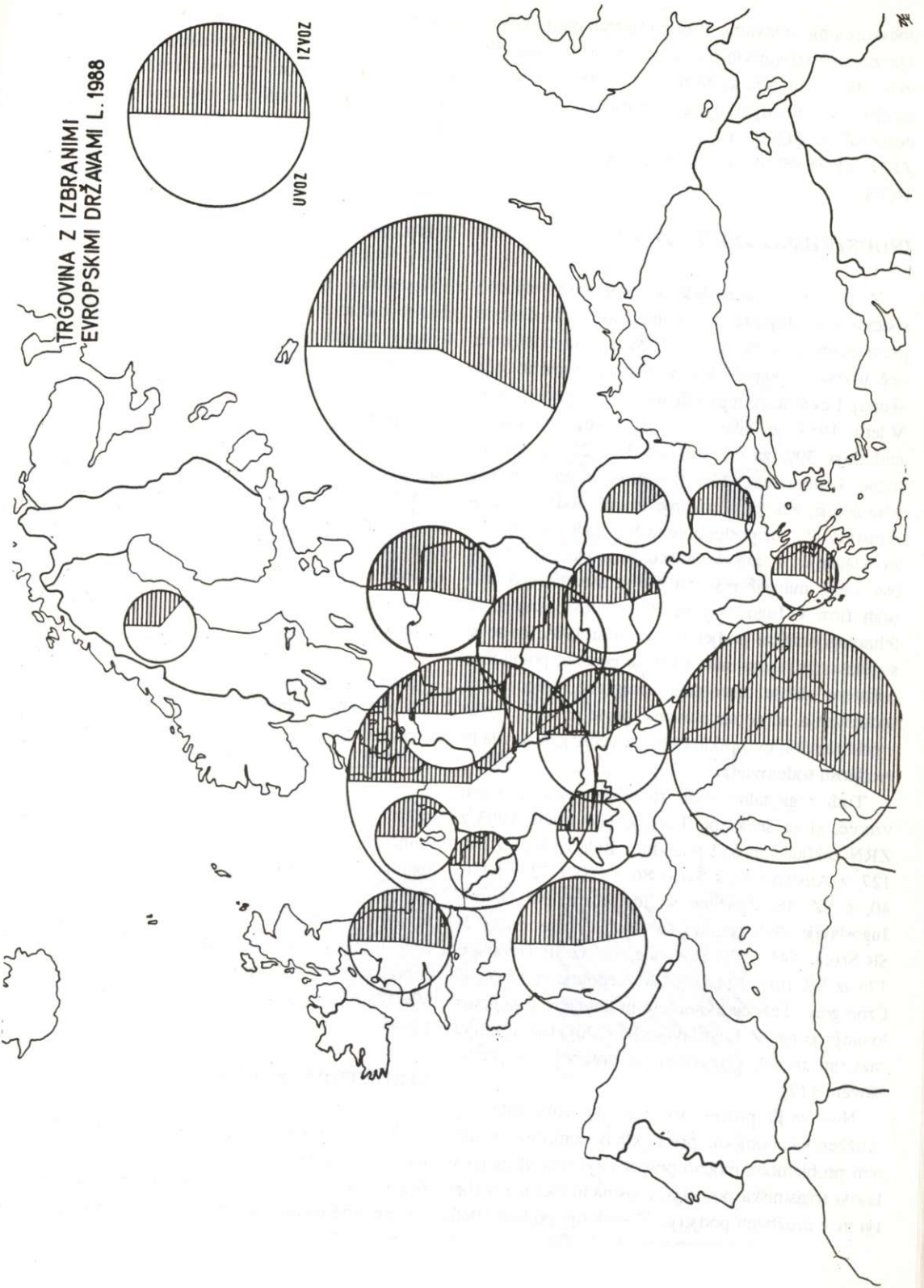
tretjini rasti družbenega proizvoda je bilo zasnovano na povečanju zaposlenosti in samo tretjina na povečanju produktivnosti dela.

Najbolj neposredno, raznoliko in pogosto je trgovinsko sodelovanje Jugoslavije z drugimi evropskimi državami. Jugoslovanska zunanja trgovina je bila močno odvisna od nestabilnih gospodarskih pogojev doma in v tujini in je močno nihala. Značilen je bil visok zunanjetrgovinski primanjkljaj, ki si ga Jugoslavija prizadeva že od gospodarske reforme leta 1965 zmanjšati. To dosega predvsem z zmanjšanjem uvoza, medtem ko izvoz zaostaja. Tako je bil zunanjetrgovinski primanjkljaj zmanjšan na 85% pokritosti uvoza z izvozom.

Na Evropo odpade 77% vrednosti jugoslovanske zunanje trgovine, nekaj več izvoza kot uvoza. Podobno je vse zadnje osemletno obdobje. Primerjave zunanje trgovine z EGS, EFTA in SEV kažejo na tipičen proces našega gospodarskega razvoja in s tem povezanega zunanjetrgovinskega gibanja in njegovo usmeritev: sprva rahlo, v zadnjih letih pa močno povečanje deleža izvoza in zmanjšanje uvoza iz razvitejših evropskih držav in obratno, v zadnjih letih nazadovanje deleža zunanje trgovine z vzhodnoevropskimi državami. Značilno za trgovinsko izmenjavo z državami EGS je visok primanjkljaj, še posebej z ZRN, ki je dosegel višek okrog leta 1980-81. Nov petletni trgovinski sporazum z EGS leta 1980 je položaj nekoliko izboljšal. Vendar so vsa dogajanja pripeljala do visoke zadolžitve okrog 20 milijard ameriških dolarjev, pri čemer smo leta 1980 z zadolžitvijo 820 dolarjev na prebivalca prehiteli Poljsko. Prenos težišča zunanje trgovine na vzhod je pripeljalo do močne pozitivne bilance, še posebej s SZ. Vse to je povečalo inflacijo, v odnosu z zahodnoevropskimi državami pa še ohranilo nizko produktivnost, slabo konkurenčno sposobnost in nezadovoljiv marketing (5). Tudi krediti niso bili usmerjeni v projekte, ki bi zmanjševali izvozno odvisnost in niso bili vloženi v visokoakumulativno gospodarstvo, kar je pripomoglo k odlivu sredstev iz kreditnih odnosov Jugoslavije z inozemstvom (4).

Nujen je bil torej preokret v naši zunanjetrgovinski politiki. Najvišji zunanjetrgovinski primanjkljaj iz leta 1979 se je trikrat zmanjšal. V tem obsegu se zmanjšuje zunanjetrgovinski promet z vsemi vzhod-

TRGOVINA Z IZBRANIMI
EVROPSKIMI DRŽAVAMI L. 1988

noevropskimi državami. V primeru treh naših največjih zunanjetrgovinskih partnerjev pa se je v zadnjih treh letih (1986-88), ki že močno kažejo naše spremembe v zunanjetrgovinski usmeritvi, zmanjšal delež SZ od 24,6% na 21,1%, povečal pa se je delež ZRN od 18,8% na 18,9% in Italije od 13,0% na 16,7%.

INDUSTRIJSKO SODELOVANJE

Z menjavo zakonodaje je ekonomskotehnično sodelovanje Jugoslavije z inozemstvom doseglo pravi razcvet. Samo v letu 1989 je bilo sklenjenih več tovrstnih pogodb kot v zadnjih dvajsetih letih skupaj. Levji delež tega odpade na evropske države. V letu 1983 je bila struktura sklenjenih pogodb naslednja: 39% za investicijska dela, 21% za dolgoročne kooperacije, 13% za pravice za prevzem tehnologije, 8% za osnovanje lastnih podjetij v inozemstvu, 6% za poslovnotehnično sodelovanje, 5% za vlaganje v jugoslovansko gospodarstvo in za osnovanje manjših podjetij, 2% za investicijska dela tujih firm v Jugoslaviji in 1% za odstopanje naše tehnologije tujim podjetjem. Po letu 1985, ko se je sodelovanje razmahnilo, so se še posebej pomnožile nekatere slabše zastopane kategorije dotedanjega sodelovanja, samo sodelovanje pa se je bolj nagnilo v prid razvitih evropskih držav, z večanjem števila in vrednosti sodelovanja.

Tudi regionalno kaže to sodelovanje značilen vzorec, ki se še krepi. Tako je bilo v letu 1983 z ZRN zaključenih 652 pogodb, z Italijo 135, z ZDA 127, z Avstrijo 91, s Švico 86, s ČSSR 72, z NDR 40, s SZ 38. Značilne so tudi usmeritve znotraj Jugoslavije: 666 pogodb so sklenile organizacije iz SR Srbije, 546 iz SR Slovenije, 465 iz SR Hrvatske, 176 iz SR BiH, 124 iz SR Makedonije in 15 iz SR Črne gore. Težišče kvantitete in kvalitete tega sodelovanja je na SZ Jugoslavije. To kažejo tudi nadaljni razvojni trendi, pri čemer je posebej v ospredju Slovenija (7).

Najnovejši procesi spreminjanja zakonodaje in družbenoekonomskih prilik, kljub domačim političnim problemom, močno pospešujejo tuja vlaganja v lastna solastniška podjetja, v lastna in mešana podjetja in v družbena podjetja. V obdobju po letu 1968,

ko se je ta zakonska možnost sploh pojavila, se je število pogodb vsako leto večalo: leta 1988 je bilo sklenjenih 29 pogodb, v prvih treh mesecih leta 1989 pa že več kot 100, od tega nad 80% z zahodnoevropskimi državami (4). Vedno večji delež višjih oblik tehnološkoproizvodnega sodelovanja kaže množičnost takoimenovanega "joint ventures" (9).

TURIZEM

Jugoslavija sodi med takoimenovane turistične države z 8 milijonov tujih turistov in 52,3 milijonov njihovih nočitev leta 1988. Od tega je bilo turistov iz evropskih držav 98%, njihovih nočitev pa 97%. To pomeni absolutno evropsko turistično usmeritev, kar še dopolnjuje usmeritev potovanj jugoslovanskih državljanov v tujino. Jugoslavija je torej sestavni del najbolj atraktivnega evropskega sredozemskega turističnega območja s še številnimi drugimi turističnimi privlačnostmi, ki pripomorejo k povečanju turističnih tokov k nam. Vendar zaostaja za turistično bolj razvitimi evropskimi državami zlasti v kvalitativnih elementih, ki se pri nas rezultirajo v podpovprečnem dohodku iz turizma.

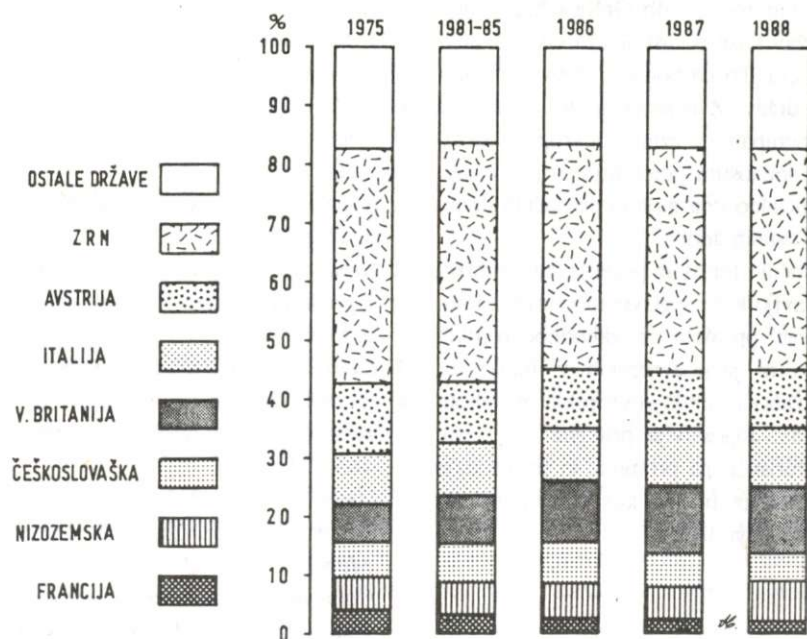
	delež tujih turistov v svetovnem turističnem prometu		dohodek število iz postelj turizma ¹ v os.obj. na 1000 prebivalcev	
	1982	1986		
Italija	7,77%	7,23%	12,0%	28,0
Francija	11,66%	10,57%	13,2%	30,0
Španija	9,10%	8,77%	13,0%	22,0
Grčija	1,75%	2,06%	73,6%	32,5
Jugoslavija	2,07%	2,48%	-	14,0

¹ odstotek jugoslovanskega dohodka iz turizma v dohodku iz turizma navedenih držav leta 1985 (10).
Vir: Statistični godišnjak Jugoslavije 1989, Beograd 1989.

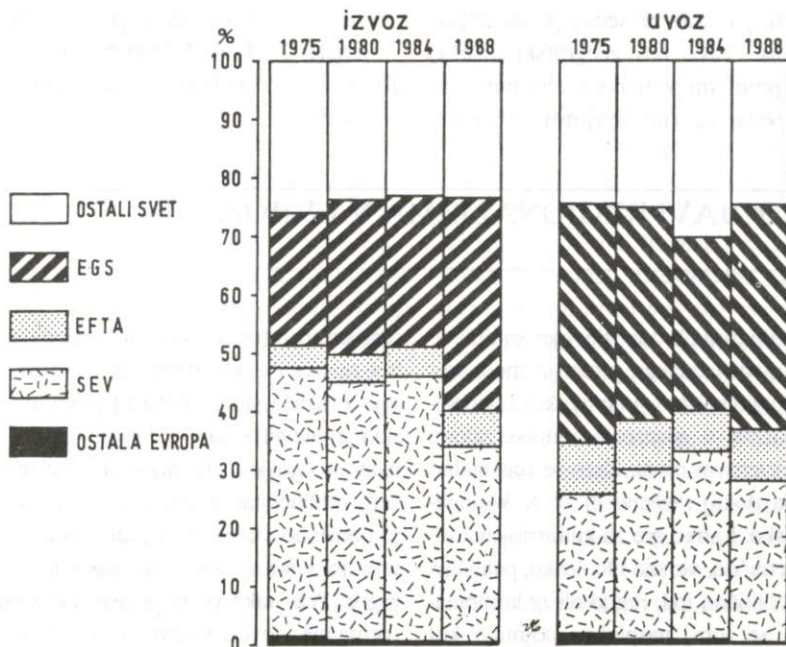
STRUKTURA IZVOZA IN UVOZA

Medtem ko je po številu skupnih turističnih ležišč na 1000 prebivalcev Jugoslavija na ravni drugih držav, pa močno zaostaja za enakim pokazateljem za osnovne turistične objekte (hoteli, moteli, pensio-

NOČITVE TUJIH TURISTOV V JUGOSLAVIJI

STRUKTURA IZVOZA IN UVOZA

ni, gostišča). V ustvarjenem turističnem prometu pa Jugoslavija dosega le 12% prometa Italije in 73% prometa Grčije. Ob tem pa ob Grčiji edina izmed sredozemskih držav kaže porast deleža v svetovnem turističnem prometu. To pa pomeni predvsem tokove iz evropskih držav. Z nekaterimi že izvedenimi političnimi spremembami v vzhodnoevropskih državah in boljšimi možnostmi potovanj v tujino ostaja Jugoslavija potencialno ena najbolj privlačnih držav za turista iz vseh ostalih držav.

Gibanje turističnih tokov iz posameznih območij Evrope v Jugoslavijo kaže v glavnem vztrajno naraščanje turističnega prometa iz zahodnoevropskih držav, stagnacijo iz južnoevropskih z Italijo ter nazadovanje iz zahodnosrednjeevropskih in vzhodnoevropskih držav. Jugoslavija pritegne tudi velik del tranzitnega turističnega prometa, ki pa ne daje takšnega ekonomskega učinka kot v bolj razvitih državah (Švica, Avstrija) itd.).

SKLEP

Jugoslavija ima številne specifične pogoje za uspešno vključevanje v evropske razvojne tokove. Med njimi še posebej izstopajo njen položaj in naravni elementi z naravnimi potenciali.

Družbeni, ekonomski in politični pogoji s svojo notranjo pestrostjo, pa vsaj za sedaj, predstavljajo omejitveni dejavnik. Tako naš geografski položaj omogoča izjemen prometni pomen v vseh smereh, ki pa ga vsled gospodarske (ne)razvitosti in drugih

zaviralnih dejavnikov še zdaleč ne izkoriščamo. Prav glede na naravne pogoje in pestrost gospodarske razvitosti in usmeritve, pa bi morali pozitivno opredeliti naš razvoj znotraj celotne evropske skupnosti. To pa pomeni tak razvoj, ki bi ustrezno valoriziral vsa naša območja in ne omogočal negativnih socio-ekonomskih in drugih, predvsem pa prostorskih posledic.

1. Rogić, V., 1982, *Regionalna geografija Jugoslavije*. Zagreb.
2. Grgić, M., 1984, *Geopolitički položaj Jugoslavije u prošlosti i danas*. Zbornik radova XXXI, Beograd, str. 79-95.
3. Cvijić, J., 1966, *Balkansko poluostrvo*. Beograd.
4. *Produktivnost rada u Jugoslaviji*. Jugoslovenski pregled XXX, 1986-10, Beograd 1986, str. 465-474.
5. Djeković, L., 1982, *Jugoslawien zwischen EG und RGW. Südosteuropa Mitteilungen 22, 1982-2, München*, str. 3-12.
6. *Platni bilans i zaduženost Jugoslavije u inostranstvu 1971-1986*. Jugoslovenski pregled XXXI, 1987-6, Beograd 1987, str. 297-304.
7. *Jugoslavija 1945-1985*. Beograd 1986.
8. *Strana ulaganja*. Jugoslovenski pregled XXXIII, 1989-7-8, Beograd 1989, str. 289-294.
9. Pfaff, D., 1988, *Praktische Erfahrungen mit joint ventures in Südosteuropa*. Südosteuropa Mitteilungen 28, 1982-2, München, str. 114-127.
10. *Statistički godišnjak Jugoslavije 1989*. Beograd 1989.

PROCESI IN POJAVI REGIONALIZMA V EVROPI

Bojko Bučar

V klasičnih mednarodnih odnosih, kjer so države temeljni subjekti mednarodnega prava in mednarodnih odnosov, se regionalizem pojmuje kot regionalno povezovanje držav v nasprotju z univerzalnim sodelovanjem na svetovni ravni. Zato se regionalno sodelovanje odvija dokaj različno in ne le kontinentalno ali geografsko. Lahko gre za kulturno-civilizacijsko, jezikovno-etnično, versko-ideološko, politično, zgodovinsko, geopolitično ipd. regijo ali za kombinacijo tega. Regija se torej nasplošno pojmuje kot

omejen prostor v svetu in regionalno sodelovanje kot razlika do univerzalnega. Pri tem države sodelujejo z različno intenziteto, t.j. govorimo o kooperacijskih in integracijskih procesih. Prav tako pa regionalno sodelujejo na različnih področjih npr. vojaškem, političnem, ekonomskem in drugih, pri čemer je potrebno vedeti, da v praksi ni čistih tipov intenzitete in vrste sodelovanja, tako kot ni čistega tipa regije. Prav tako pa se povezujejo z različno stopnjo formalnih obvez, s tem, da je pri tem opazna ten-